

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Сурет 4 Бас бармақ әдісі нәтижесі

Осы сабақ барысында дескриптор ,фишбаун әдістерін және де карта,атласпен жұмыс жасау арқылы оқушылар тақырыпты тереңірек түсініп, өте жоғары деңгейде меңгеріп шықты. Диаграммаға сәйкес сыныптың 70% ы сабаққа өте белсенді , 20 % ы жақсы, 7 % ы қанағаттанарлық, 3% ы нашар қатысты. Оқушылар осы әдістерге деген қызығушылық танытып, белсенділік көрсете бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қаратабанов Р.Ә – Қазақстан географиясы. Жалпы білім беретін мектептің 9 – сынып оқушыларына арналған Алматыкітап баспасы 2019-25-31 бет,сурет 1-2 <https://www.okulyk.kz/geografija/445/>
2. «Разминки для тренингов» АОО НИШ ЦПМ, Астана, 2015 87-91бет<https://bilimger.kz/120903>
3. «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана «НЗМ»ДББҰ, 2014 48-52 бет,сурет 3 <https://melimde.com/urok-1-razdel-kompeyuteriiprogrammiskvoznayatemavseobomne-f-i.html?page=54>
4. «Формирование коммуникативных умений в контексте уровневых программ курсов повышения квалификации педагогов» АОО НИШ ЦПМ, Астана, 2015 108-120 бет,сурет 4 https://ust.kz/word/tygan_olkem_baga_jetpes_bailygym_ekskyrsiya_sabagyning_jospary-42825.html

ӘӨЖ 911(0,75.8)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕГІ ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПАЙДАЛАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Кайрова Назгуль Наймановна

nazgul.kairova@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің ЖҒФ-нің магистранты

Ғылыми жетекші – п. ғ. д., профессор Саипов А.А.

Біздің елімізде орнықты және өнімділігі жоғары Ауыл шаруашылығын қалыптастыру үшін "жасыл экономиканы" дамыту негіздері Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 4 сәуірдегі No 786 Жарлығымен бекітілген Қазақстанның су ресурстарын басқару жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның қабылдануымен қаланды[1].

Бұл ғылыми мақаланың мақсаты – қоршаған ортаны қорғау жөніндегі халықаралық бағдарламаларды, сондай-ақ ауыл шаруашылығы жерлерінің тозуының қазіргі заманғы процестерін талдау негізінде “жасыл экономика” тұжырымдамасын қалыптастыру мен дамытудың теориялық негіздерін зерттеу. Қазақстанның ауыл шаруашылығының тұрақты

дамуы үшін “жасыл экономика” қағидаттарын пайдалану қажеттілігі маңызды рөл атқарады[2].

Қазақстанның ауыл шаруашылығын дамытудың басты артықшылығы 180 млн. гектардан астам табиғи жайылымдардың болуы болып табылады, бұл осы көрсеткіш бойынша Қытай, Австралия, АҚШ, Бразилиядан кейін әлемде 5 - ші орын. Табиғи жайылымдық алқаптардың болуы елге жоғары құны бар және әлемдік нарықтарда сұранысқа ие органикалық өнім өндіруге мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығын дамытудың маңызды факторы еңбек ресурстарының болуы болып табылады: 2,2 миллион адам немесе экономиканың аграрлық секторында жұмыспен қамтылғандардың 26%. Ұлттық су тұтынудың 2/3 бөлігі ауыл шаруашылығына тиесілі[2, С.6].

Батыс Қазақстан облысының экономикасындағы ауыл шаруашылығының елеусіз үлесіне қарамастан (шамамен 3,5%), облыстың жалпы жұмыспен қамтылған халқының 23%-ға жуығы ауыл шаруашылығы саласында жұмыспен қамтылған. Облыс халқының жартысы ауылда тұрады, ауыл шаруашылығының тиімді секторын дамыту – ауылдағы әлеуметтік тұрақтылықтың кепілі[3].

Батыс Қазақстан облысының табиғи және климаттық жағдайы мал шаруашылығын дамытуға, соның ішінде оңтүстік аудандар үшін ыңғайлы болып табылады. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2021 жылдың қаараш айына 215 ауыл шаруашылығы кооперативтері тіркелген, оның ішінде 155 селекциялық-асылтұқымды АШК, 35 мал бордақылау АШК, 15 өсімдік шаруашылығы АШК және 10 сүт бағытындағы АШК. 2021 жылы облыста өсімдік шаруашылығы бағыты бойынша 5 және селекциялық-асылдандыру жұмысы бойынша 7 ауыл шаруашылығы кооперативтері құрылды. Статистика комитетінің деректері бойынша 2019 жылы ауыл шаруашылығы өнімдерінің сыртқа шығуы 185 млрд.теңгені құрады, 2020 жылы 167,9 млрд. теңгеге дейін қысқарды және мал шаруашылығының басым дамуымен 2021 жылы 191,1 млрд. теңгеге дейін өсті (59%)[3].

2021жылы облыс бойынша 317 шаруашылық асыл тұқымды ауыл шаруашылығы малдарын өсірумен айналысады. Оның ішінде 258 шаруашылық асыл тұқымды ірі қара мал өсірумен айналысады, онда 52768 бас асыл тұқымды мал бағады. Оның ішінде 179 шаруашылық қазақтың ақ бас тұқымын өсірумен (42031 бас), 32 шаруашылық геррефорд тұқымымен (5834 бас), 34 шаруашылық абердино-Ангус тұқымымен (3066 Бас), 7 шаруашылық голштин тұқымымен (1453 Бас), 4 шаруашылық симментал тұқымымен (286 бас), 1 шаруашылық қызыл дала тұқымымен (98 бас). 27 шаруашылық асыл тұқымды қой өсірумен айналысады, барлығы 33383 бас асыл тұқымды қой өсірілуде. 29 шаруашылық 10697 бас асыл тұқымды жылқы өсірумен айналысады. 1 шаруашылық қазақтың бактриан тұқымды түйе өсірумен айналысады (280 бас). Ауыл шаруашылығы малдарының жалпы мал басының үлесі: ІҚМ - 8,6%, ұсақ мал – 3,5%, жылқы – 6,3%, түйе 11,7% құрайды[4].

Жайылымдық мал шаруашылығын дамыту үшін жайылымдарды суландыру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердегі жайылымдардың жалпы ауданы 4780,3 мың га, суланған 4130,6 мың га немесе 86% құрайды. 2021 жылы ауыл шаруашылығы саласында облыс шаруашылықтарында мал жаю және мониторинг жүргізу үшін пилотсыз ұшу аппараттары мен GPS-треккерлер сатып алынды. Сондай-ақ, 1015 бірлік күн панельдері мен жел генераторлары орнатылды, осылайша облыстың барлық шаруашылықтарының 11% - ын қамтыды. Облыстың өсімдік шаруашылығында дөңді, майлы, азықтық дақылдар, картоп және көкөніс-бақша дақылдары өсіріледі. Облыста өсімдік шаруашылығымен негізінен Бөрлі, Зеленов, Сырым, Тасқала, Теректі, Шыңғырлау аудандары мен Орал қаласының агроқұрылымдары айналысады[4, Б. 152].

Облыста өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіруді әртараптандыру жұмыстары жүргізілуде. 2019 жылы барлық ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алқабы 491,4 мың га құрады, бұл 2017 жылғы деңгейден 0,7%-ға артық. Егіс құрылымында дөңді дақылдар көлемі 250,1 мың га құрайды, бұл 2015 жылғы көрсеткіштен 3,8%-ға аз. Майлы дақылдар 65,4 мың га егілді, бұл 2017 жылдың деңгейінен 30,5%-ға артық, соның ішінде күнбағыс - 42,8 мың га (22,3%-ға артық). 2019 жылы картоп және көкөніс-бақша дақылдарының алаңы

9,1 мың га құрады (картоп – 3,9 мың га, көкөніс дақылдары – 3,6 мың га және бақша дақылдары – 1,6 мың га) немесе 2017 жылғы деңгейден 21,5% кем (11,6 мың га)[4, Б. 186].

Соңғы жылдары мал шаруашылығының қарқынды дамуы мал азығына деген қажеттілікті арттырды: 2019 жылы 166,7 мың га алқапқа мал азықтық дақылдар егілді, бұл 2017 жылмен салыстырғанда 0,2%-ға артық; 2019 жылы тамшылатып суару жүйесі 563,2 га алқапқа қолданылды, бұл 68,1% (335 га) көп. Шұғыл континенттік климаттық жағдайлар – жиі және қайталанатын құрғақшылық және ауыл шаруашылығы дақылдарының вегетациялық кезеңінде жауын-шашынның жеткіліксіз түсуі өсімдік шаруашылығының кеңеюін шектейді. 2019 жылы климатқа төзімді жүйені құру мақсатында 1 800 000 га аумақты алып жатқан Соркөл және Әбділман Лиман суару жүйелерін қайта құру аяқталды. Сондай-ақ, ұзындығы 42 шақырым болатын Жайық-Шалқар каналын сумен қамтамасыз ету үшін қалқымалы сорғы стансасы бар су алғыш құрылысы басталды, ол 2020 жылы аяқталады. Каналды қайта жаңғырту 145 мың гектар жерді суарумен қамтамасыз етіп, мал шаруашылығын дамытуға мүмкіндік береді[5].

2020 жылы суармалы жерлердің көлемі 4232 га құрады, оның ішінде жаңбырлату әдісімен-1399 га (2019 жылы - 1111 га), тамшылатып суару әдісімен – 571 га (2019 жылы - 563 га) және басқа әдістермен - 2262 га. Облыс әкімдігі тұрақты суармалы жерді одан әрі МҚҰ қаражаты есебінен қалпына келтіру мақсатында 16050 га гидромелиорациялық жүйелерді республикалық меншікке беру жөніндегі жұмыстарды жоспарлады. 2020 жылдың қорытындысы бойынша 2450 га (Бәйтерек ауданы - 1600 га, Сырым ауданы - 850 га) тұрақты суару жерлерін республикалық меншікке беру жұмыстары аяқталды және Теректі ауданы 9048 га беру жұмыстары басталды. Жайық өзенінің сол жағалауында орналасқан елді мекендердің жерлерін суландыру мақсатында облыс әкімдігі Ақжайық ауданының Солянка-Азнабай-Тайпақ (64,8 км) және Теректі ауданының Орал-Шалқар каналын суландыру каналын қайта жаңарту жоспарлануда, 2022 жылы жобалық-сметалық құжаттама аяқталып тиісті іс-шаралар жоспарлануда[6].

2021 жылы Батыс Қазақстан облысында егіншілік элементтерін енгізуде мынадай технологиялар қолданылды: қазіргі заманғы жаңбырлатқыш машиналар мен жабдықтар, тамшылатып суару жүйелері 2111 га алаңда қолданылады; 834 бірлік күн панельдері мен жел генераторлары бар; ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер көкөністерді сақтау сапасын арттыру үшін жабдықтармен жабдықталған 3 көкөніс қоймасын пайдаланады; ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер дәнді дақылдарды өсіруге және жинауға арналған GPS жабдықтарымен жабдықталған өнімділігі жоғары 69 комбайн мен 49 егіс кешенін пайдаланады. Облыс тұрғындарын жаңа шыққан көкөністермен қамтамасыз ету үшін облыста ауданы 69,5 мың м² 97 жылыжай бар[6].

Статистика комитетінің деректері бойынша 2020 жылы дәнді дақылдардың өнімділігі 15,1 ц/га құрады, 368,6 мың тонна астық алынды немесе 2015 жылғы деңгейден 3,9 есе артық. Майлы дақылдарды жалпы жинау 51,9 мың тоннаны құрады, бұл жылғы деңгейден 4,4 есе артық. Картоп және көкөніс-бақша өнімдерін өндіру тиісінше 15,2% және 3,4% - ға төмендеді. Қолайсыз жылы дәнді дақылдардың өнімділігі 10,1 ц/га құрады. Облыста ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер 7039,9 мың га құрайды (оның ішінде егістік – 541,8 мың га, көпжылдық екпелер – 2,0 мың га, тыңайған жерлер – 462,4 мың га, шабындық – 450 мың га, жайылым – 5527,2 мың га, өзге де жерлер – 56,5 мың га); елді мекендердің жерлері 2323,3 мың га құрайды; өнеркәсіп, көлік, байланыс, көлік, байланыс, ауыл шаруашылығы және басқа да ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері 12,4 мың га құрайды; орман қорының жерлері 216,9 мың га құрайды; су қорының жерлері – 81,5 мың га; босалқы жерлер - 3954,7 мың га. оның ішінде көп жылдық екпелер 0,4 мың га, тыңайған жерлер – 533,5 мың га, шабындық 491,1 мың га, жайылым – 2466,8 мың га, өзге де жерлер 462,9 мың га құрайды). 2016 жылдан бастап облыс бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы пайдаланылмайтын 1749 мың га жер анықталды[6].

Қазіргі уақытта анықталған пайдаланылмай жатқан жерлердің ішінен 1140 мың га немесе 65% мемлекет меншігіне қайтарылды. Қайтарылған жерлерден ауыл шаруашылығы

айналымына 940 мың га немесе 82% тартылды. 2020 жылдың басында ауыл шаруашылығы айналымына тартылмаған ауданы 200 мың га немесе 18% жер болып қалуда. Жергілікті атқарушы органдар жүргізген жұмыстардың нәтижесінде жер пайдаланушылар 405 мың га немесе 23% жер учаскелерін игеруге кірісті. Ауданы 204 мың га немесе 12% жер учаскелерінің материалдары бойынша жергілікті атқарушы органдар мемлекеттік меншікке қайтару жұмыстарын жүргізуде (жер учаскесі бойынша). ауданы 159 мың га учаскелерге инспекторлармен бұзушылықтарды жою бойынша ұйғарым берілді, 24 мың га тексеру жүргізу туралы хабарлама берілді, 21 мың га бойынша хабарлама жіберіледі)[7].

Қорытындылар. "Жасыл экономика" тұжырымдамасын қалыптастыру мен дамытудың теориялық негіздерін зерттеу, көптеген түрлі бастамаларға шолу және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі халықаралық бағдарламаларды әзірлеу, атап айтқанда, ауыл шаруашылығы жерлерінің тозу процестерін зерделеу, еліміздегі су ресурстары тапшылығының болжамы бойынша көрсеткіштерді анықтау мыналарды қорытындылауға мүмкіндік береді:

1. "Жасыл экономика" - бұл болашақ ұрпақты елеулі экологиялық тәуекелдерге немесе экологиялық тапшылыққа ұшыратпай, ұзақ мерзімді перспективада адамның әлауқатының артуына әкелетін тауарлар мен қызметтерді өндіруге, бөлуге және тұтынуға байланысты экономикалық қызмет.

2. "Жасыл экономикаға" өндіріс тиімділігін жаңғыртумен және арттырумен қатар халықтың өмір сүру сапасы мен өмір сүру ортасын жақсартуға ықпал ететін экономикалық қызметтің түрлері мен нәтижелері жатады.

3. Қазақстанның ауыл шаруашылығы кең жер ресурстары мен танылған сапа есебінен айтарлықтай өсу әлеуетіне ие халықаралық сауда нарығында сұранысқа ие органикалық өнімдер.

4. Тұрақты ауыл шаруашылығына, жердің құнарлылығын қалпына келтіруге, халықты жұмысқа орналастырудың жаңа мүмкіндіктерін және мемлекеттің азық-түлік импортынан тәуелсіздігін қамтамасыз ететін "Жасыл экономика" қағидаттарына көшу арқылы Қазақстан экономикасының аграрлық секторының әлеуетін іске асыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдама Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығымен бекітілген (25 б).

2. Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі 2013 - жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 шілдедегі № 750 қаулысы (15 б).

3. Timur Taipov, Yuri Khan, Faya Shulenbayeva. Economical Aspects of Meat Production and Processing in Kazakhstan // International Journal of Applied Business and Economic Research. – . – Volume 15. – Number 16. – (387-394б).

4. 2016-2020 жылдарға арналған Батыс Қазақстан облысының аумағын дамыту бағдарламасы (197-279 б).

5. М.Ш. Алинов. Основы зелёной экономики: учебное пособие / М.Ш. Алинов - Алматы: "Бастау" баспасы (55-76 б).

6. Ұлттық статистика бюросы, [БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ \(stat.gov.kz\)](http://stat.gov.kz)

7. Шукеев У.Е. Агропромышленность: обеспечение продовольственной безопасности нового Шелкового пути в рамках Kazakhstan Global Investment Round table /Доклад: Круглый стол, Астана (12 б).